

GVOZDENA ČIZMA I MEDIJSKA PISMENOST: KAKO NAS AI IZAZIVA DA REDEFINIŠEMO STVARNOST?

Piše: Mr Nikolina Tomović, saradnica u nastavi na Pravnom fakultetu (Univerzitet Crne Gore)

Naš *spiritus movens* danas je mistični algoritam, *prompt response* nam daje adrenalin, a sve što nam slučajno ostane nejasno ide pod finu ruku Chat GPT-a. Aktuelna linija razvoja savremenog čovjeka jednako se uvjerljivo može objasniti i kao revolucionarna i kao retrogradna. Ogroman tehnološki napredak nas je poštedito teškog fizičkog i umnog napora, efikasnost u izvršavanju zadataka je drastično uvećana, a čovjek je u mogućnosti da na nivou dana dostigne nivo produktivnosti koji je ranije iziskivao znatno više vremena. Sa druge strane, u dobroj mjeri smo delegirali i procese svojstvene čovjeku kao mislećem biću, sklonom ideji, kreativnosti, stvaranju, filozofskom i duhovnom traganju.

Čini se da izazovi življenja koje je kreirao savremeni čovjek otvaraju nova vrata nedokučivog života, druge stvarnosti koja postoji izvan nas, koja (više) nije duhovna već digitalna. Na digitalnom oblaku se dan odvija ljepše i raznovrsnije, u kolektivitetu gdje smo svi bliži nego što zaista jesmo. Može nam se učiniti da smo gotovo nedodirljivi i da je naša sigurna zona na kauču, sa otvorenim prozorom u digitalni svijet. Međutim, baš tu se otvaraju nova pitanja našeg povjerenja i preispituju nejasne granice dvije isprepletane stvarnosti.

Te granice su posebno maglovite kada se informacija, vijest, slika, video ili kakva druga animacija spusti sa digitalnog oblaka u stvarni svijet. A mi joj povjerujemo, u potpunosti. Koliko nas za to ne treba kriviti, postalo mi je jasno nakon što sam čitala da je jedna djevojka objavila svoju sliku na društvenoj mreži, u potpunosti generisanu uz pomoć AI-a, sistema vještačke inteligencije. Nije se radilo o doradi, lijepom *Instagram* efektu ili suptilnom *Photoshop*-u, u pitanju je bila fotografija koja nije stvarna, već u potpunosti generisana iz dobro formulisano zadatka, odnosno *prompta*. Naime, u tako objavljenu sliku niko nije posumnjao, pa čak ni majka djevojke koja je samo sprovodila eksperiment u želji da sazna da li će neko primijetiti razliku. U toj mjeri je vještačka inteligencija zaličila na samog čovjeka, a medijska pismenost otkrila novo polje borbe.

Sjaj na digitalnom nebu

Uz takav potencijal kreiranja autentičnog sadržaja, gotovo da nema stvarnosti koju AI ne može replicirati, učiniti boljom, jasnijom, veselijom, baš onakvom kakvom želimo da je vidimo. Gotovo previše dobro da bi bilo istinito. Međutim, ovozemaljska stvarnost nije načisto šta raditi sa rizicima koje preuzimamo zarad sjaja na digitalnom nebu.

Spektar rizika je u tom smislu širok, od kreiranja lažnih identiteta na različitim aplikacijama, društvenim mrežama, platformama za upoznavanje ili pružanje usluga, zloupotrebe ličnih podataka, kreiranja društveno opasnih narativa i prijetnji po nacionalnu sigurnost, izazivanja panike, rasne, vjerske i svake druge netrpeljivosti...

U takvim okolnostima su uvijek i bez izuzetka važne uloge medijske pismenosti, pravnih regulativa i standarda upotrebe sistema vještačke inteligencije, koji treba da zaštite individualnog korisnika od ostatka digitalnog kolektiviteta, ali i od multinacionalnih kompanija koje prikupljaju lične podatke zarad kreiranja boljeg korisničkog iskustva kao paravana za digitalnu zavisnost, komercijalnu eksploataciju, ograničavanje informisanosti i manipulaciju mišljenjem.

Pravo je (gvozdena?) čizma

Po riječima jednog profesora veterana, pravo treba da je kao čizma koja se stalno mijenja i prilagođava rastu vlasnika, u ovom slučaju okoline koja ga stvara. U suprotnom, čizma žulja i svaki korak je neprijatan. Na planu regulisanja sistema vještačke inteligencije postoje bitni pomaci na nivou Evropske unije i Sjedinjenih Američkih Država, koji propisuju zabranjene metode upotrebe, regulišu visokorizične AI sisteme uvodeći obaveznu registraciju, nadzor i testiranje, propisuju kazne za učinjene prekršaje i sl. Tako *AI Act* Evropske unije zabranjuje AI sisteme koji krše osnovna ljudska prava, poput onih koji sprovode biometrijsku kategorizaciju korisnika po osjetljivim podacima koji mogu upućivati na njihovu rasu, političke stavove, vjerska, filozofska i druga uvjerenja, seksualni život ili orijentaciju, zatim sisteme koji koriste namjerno manipulativne i obmanjujuće tehnike sa ciljem značajnog narušavanja ponašanja osobe i sprječavanja iste da donese informisanu odluku, itd.

Zabrane su detaljne i pažljivim čitanjem dodatno proširuju uvid u kompleksnost kako pravne regulative, tako i rizika koji se mogu realizovati upotrebom AI-a. Iako kod pravnih regulativa najprije primjećujemo njihov penalni karakter, one ujedno ostvaruju i odvrćajući efekat, sprječavajući da dođe do povrede prava korisnika. Ipak, kao ni u drugim oblastima, ovdje nije dovoljna jednostrana reakcija zakonodavca, tačnije, neophodna je edukacija samih korisnika. Takva edukacija se čini još nužnijom u sistemima poput crnogorskog, koje je još uvijek daleko od samostalnog uređivanja ove oblasti i trenutno su veći izgledi da će se prikloniti rješenjima u svijetu, posebno onim zastupljenim na nivou Evropske unije.

Učionica nove stvarnosti

Pod edukacijom treba prvenstveno podrazumijevati vještine obuhvaćene pojmom medijske pismenosti, u prvom redu vještinu kritičkog promišljanja i ocjene. Međutim, ni kritičko mišljenje kao takvo nije vještina koja se usvaja u jednom dahu, već

podrazumijeva da smo prethodno svjesni opasnosti nekritičkog prijema informacija, kao i da smo osposobljeni da samostalno izvršimo provjeru informacija i materijala, upotrebom različitih digitalnih alata. U tome bi značajno pomoglo jačanje etičkog i transparentnog pristupa regulisanju AI sistema i zahtjev da svaki materijal nastao uz pomoć AI-a sadrži jasnu oznaku o tome (*watermark*).

Čini se da nikada nije postojala veća potreba da se medijska pismenost i upotreba digitalnih tehnologija uvrste u obavezne nastavne kurikulare i da se obezbijedi adekvatan stepen osposobljenosti i znanja koji će obuhvatiti nadolazeće generacije. Imajući u vidu etičke i šire društvene implikacije koje mogu nastati upotrebom AI-a, to je minimum na kojem Crna Gora treba raditi što prije, i to u oblastima koje znače suštinsku zaštitu - oblastima prava i obrazovanja.

Ovaj tekst je pisan za sajt medijskapismenost.me u okviru programa Agencije za audiovizuelne medijske usluge. Tekst je moguće preuzimati i dijeliti uz obavezno navođenje izvora.